

ФІЛОСОФСЬКІ ВИМІРИ ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

*Михайлець Валерія Олександрівна,
асп.*

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Розглянуто проблему розуміння та інтерпретації, що пов'язана із теорією комунікації та з філософською наукою. Зокрема, представлено філософське осмислення проблеми розуміння та інтерпретації від XIX ст. до періоду постмодернізму. У статті наведені погляди окремих мислителів, що є представниками філософської герменевтики.

Ключові слова: проблема розуміння та інтерпретації, філософська герменевтика, герменевтичне коло.

Мова є основним засобом комунікації між людьми. Комунікація, своєю чергою – необхідна умова життєдіяльності людини та одна з фундаментальних основ існування суспільства, яка безпосередньо творить його. Філософія бачить у комунікації одну з атрибутивних властивостей матерії, обумовлених матеріальною єдністю світу і, отже, взаємозв'язком, взаємозалежністю явищ і процесів дійсності. Сам процес філософування вже є комунікацією між людиною та світом. У філософії були представлені такі ключові для теорії комунікації проблеми, як проблема розуміння і проблема інтерпретації.

Актуальність статті зумовлена тим, що процес розуміння та причини нерозуміння тісно пов'язані із проблемою особистості, яка виступає як автором тексту, так і його інтерпретатором. Увага до них визначається пануючою на сьогодні антропоцентричною парадигмою. З особливою силою ці питання виходять на перший план під час перехідних етапів у розвитку суспільства, коли раніше сформовані світоглядні схеми мають бути заново переосмислені.

Об'єктом дослідження у статті є представлення понять "розуміння" та "інтерпретація" крізь призму філософії.

Предметом є проблема розуміння та інтерпретації мистецького твору, тексту, який має свого адресата й адресанта.

Метою роботи є висвітлення змісту проблеми розуміння та інтерпретації, що пов'язані як із теорією комунікації, так і з філософською наукою.

У дослідженні окреслено межі філософського осмислення проблеми розуміння та інтерпретації у їх розвитку, що визначає **наукову новизну** статті.

О. О. Потебня, розвиваючи положення В. фон Гумбольдта про те, що "будь-яке розуміння є нерозумінням", вважав, що зміст почутої фрази одержувач повідомлення розуміє, як правило, не в такому обсязі, як той, хто її спродукував [Кочерган 2006, 58–62].

Розуміння пов'язане з аналізом значення, створеного людьми. Можливість комунікації та взаєморозуміння зумовлюється перш за все тим, що люди у ході виховання та практичної діяльності засвоюють приблизно однакові значення слів та виразів. Але група, до якої належить особистість, визначає певний набір значень. Використання ув'язненими, молоддю, вченими професіоналізмів, лайливої лексики, регіоналізмів тощо слугує забезпеченню контактовстановлюючої функції, а також сприяє збереженню відповідного середовища спілкування [Кашкин 2000, 130].

Розбіжності у розумінні представниками однієї етнічної групи тієї самої інформації пояснюються існуванням у кожного з них власної системи еталонів, індивідуальними особливостями сприймання та засвоєння. Складнощі у порозумінні між різними етносами, хоча комунікація ведеться зрозумілою для всіх сторін мовою, пов'язані з явищем мовної картини світу, яке за І. О. Голубовською, є вираженням засобами певної мови світовідчуття і світорозуміння етносу, вербалізованою інтерпретацією мовним соціумом навколишнього світу і себе самого у цьому світі [Голубовська 2004, 29].

Розуміння присутнє у двох розумових процесах: 1) у пізнанні, коли йдеться про розуміння причиново-наслідкового зв'язку, мотивів поведінки людини, ситуації (пізнавальне розуміння); 2) у комунікації, коли йдеться про розуміння повідомлення (комунікаційне розуміння). Перше – предмет вивчення гносеології (теорії пізнання), друге з античності вивчається герменевтикою. Цей напрям представлений такими мислителями, як Ф. Шлейермахер, В. Дільтей, Г.-Г. Гадамер, П. Рікер, К.-О. Апель, Е. Бетті та ін. Практика герменевтики, що має справу з текстом, значенням та смислом, підказує, у яких формах і поняттях, за допомогою яких прийомів багатий досвід мови може бути включений у філософію пізнання та освоєний нею [Микешина 2009, 27].

Варто зазначити, що розуміння як метод гуманітарних наук було протиставлено поясненню як методу природничих наук. Проблема інтерпретації сягає корінням античності в межах тлумачення неоплатоніками алегоризму літературних пам'яток класичного періоду, зокрема, творів Платона і Аристотеля. Надалі вона отримує розвиток у середньовіччі в якості практики коментування (екзегетика), коли з'явилася потреба у тлумаченні протиріч, що могли міститися у християнських текстах. Пізніше інтерпретацію розуміють як метод і проблему, що стає ключовою для філософської герменевтики, яка розглядає процедури розуміння. Як самостійна наукова дисципліна вона оформилася в ХІХ ст. завдяки працям німецьких мислителів.

Центральним для герменевтики є поняття герменевтичного кола – образного опису поведінки інтерпретатора, що полягає в постійному оновленні інтерпретатором смислу об'єкта, який складається в результаті його опрацювання. Цей смисл є синтезом попередніх очікувань від об'єкта і тієї інформації, яку вдалося в ньому "прочитати". За Шлейермахером (1768–1834), який першим почав систематично розробляти герменевтику як філософський метод, це принцип розуміння тексту, базований на думці, що частина зрозуміла з цілого, а ціле розуміється з частин. Розуміння тут є діяльністю, що принципово не завершується. Автор виділяв інтерпретацію граматичну (об'єктивну), яка є первинною, та психологічну (суб'єктивну). Граматичне тлумачення аналізує текст як частину певної лексичної системи, психологічне ж – індивідуальний стиль, тобто комбінації виразів, які не задані лексичною системою. Мова є зовнішньою стороною мислення, а, герменевтика існує у зв'язку з мистецтвом мислити і, отже, є філософією.

На інший аспект герменевтичного кола звернув увагу В. Дільтей (1833–1911): розуміння тексту як "прояву життя" творчого індивіда стає можливим за умови розуміння духовного світу відповідної епохи. Тобто, він включив у це поняття психологію автора та контекст соціально-культурних умов, що впливають на

створення мистецького чи літературного твору. Гуманітарні науки, на відміну від природничих, він відносив до наук про людський дух, пов'язаних з суспільством і місцем людини в ньому, а герменевтику вважав методологічною основою для них. Інтерпретація у Дільтея трактується як осягнення смислу тексту, причому смисл розуміється як об'єктивно закладений у текст і пов'язується, як уже було зазначено, з феноменом автора.

Італійський філософ Еміліо Бетті (1890–1968) стверджує, що сенс не нав'язується об'єкту інтерпретатором ззовні, його належить добути в болісних пошуках із самого тексту, де він закладений спочатку. Бетті виділив чотири закони герменевтичного процесу, які торкаються об'єкта інтерпретації та правил його витлумачення, а також суб'єктивного моменту в особистості інтерпретатора.

Віхою в розвитку герменевтики став "онтологічний поворот" Мартіна Гайдеггера (1889–1976), коли з аналізу текстів герменевтична інтерпретація перетворилася на філософське вчення про екзистенціальні основи людського буття. Розумінню Гайдеггер надає роль не тільки і не стільки методологічного процесу, але первісної форми людського життя. Герменевтика, на його думку, виражає специфіку самого існування людини, оскільки розуміння і тлумачення є способами людського буття. Крім цього спочатку закладеного розуміння, Гайдеггер виділяє і вторинне розуміння, яке виникає на ментальному рівні і є філософською або філологічною інтерпретацією. Філологічна інтерпретація змінює своє значення, оскільки мову він розглядає не як спосіб комунікації, породжений свідомістю, а "рупор", через який говорить саме буття.

Учень Гайдеггера – Ганс-Георг Гадамер (1900–2002) у своїх творах зробив спробу осмислити попередній досвід і здійснити синтез ідей, пов'язаних з поворотом до онтології. Особливого значення в його вченні набувають категорії перед-розуміння, перед-судження, традиції, горизонту розуміння. Проблему відстані у часі, історичному просторі та мові між інтерпретатором та твором мистецтва Гадамер нівелює, адже справжню суть явищ і подій можна оцінити лише з плином часу. Гадамер вважав, що інтерпретатор завжди має певні очікування від тексту (перед-розуміння), зумовлені культурною пам'яттю, і які не є чистим суб'єктивізмом, а виступають як єдність інтерпретатора і тексту. Філософ говорить, що кожен текст може мати численні інтерпретації, які суттєво відрізняються одна від одної. Та чи інша трактовка має право на існування, поки не з'явиться нова. Феномен літератури Гадамер вбачає у "стимулюючій дії письма", оскільки воно є складнішим для розуміння, ніж живе мовлення, яке супроводжують невербальні засоби (жести, тон).

Лінію "онтологічного повороту" продовжив і французький вчений Поль Рікер (1913–2005). Герменевтика цікавить філософів вже не як допоміжний засіб для розшифровки текстів, а як характеристика людини. У цьому контексті цікавою є мета, яку ставить Рікер: розробити узагальнюючу філософську концепцію людини XX століття, – для цього він прагне дослідити всі значні філософські вчення нового часу і синтезувати їх в єдиній феноменологічній герменевтиці. Однією з головних проблем феноменологічної герменевтики стає питання про людину як суб'єкт інтерпретації і про тлумачення як включення індивіда в цілісний контекст культури, як основу його діяльності в культурі. Під інтерпретацією він розуміє роботу мислення, яка полягає у розшифровці смислу, що ховається за очевидним смислом, у виявленні рівнів зна-

чень, що містяться у буквальному значенні. Слідом за Гадамером він вважає, що множинність інтерпретації є її невід'ємною властивістю і виражає саму її суть.

У філософії постмодерну (Мішель Фуко (1926–1984), Жак Дерріда (1930–2004) та ін.) інтерпретація є наповнення тексту смыслом. Два основні положення такі: 1) структура тексту полівалентна; інтерпретація як реконструкція у досвіді інтерпретатора вихідного смислу, заданого автором чи об'єктивними параметрами структури тексту, неможлива; 2) зав'язаність тексту не на автора (герменевтична традиція), не на текст (структурно-семіотична), а на читача-глядача. Тоді інтерпретація фактично еквівалентна створенню тексту: трактування твору не як оригінального феномену, але як "конструкції" із різноманітних способів письма і культурних цитат задає ізоморфний статус процедур його створення і прочитання, – усе це має сенс креативної творчості зі створення смислу. У. Еко (нар. 1932) пише, що автор не повинен давати читачеві певний шаблон інтерпретації, не пояснювати, про що він думав, коли писав твір, яким чином відбувався творчий процес.

Дослідники виділяють такі риси інтерпретації: 1) не-природна настанова свідомості – інтерпретація не трапляється сама собою і потребує зусиль; 2) процесуальність – вона динамічна і передбачає активність інтерпретатора; 3) незавершеність – завжди залишається можливість досконалішої інтерпретації; 4) існування в паузі – інтерпретація завжди є проміжним етапом або до приписування смислу, дійсного на цей момент часу, або до наступної інтерпретації [Архипова 2002, 8–9].

Текст як об'єкт філософії виступає особливою реальністю, похідною від людини і об'єктивізованою у якості самостійної сутності. Кожна епоха шифрує знаки цієї реальності відповідно до своїх умінь, цілей, уявлень про істину, справедливість, красу. Філософ інтерпретує для пошуку смислу і цінностей, які закладені в тексті потенційно і розкриваються в контексті нової соціокультурної, просторово-часової заданості. Філософське розуміння тексту є така інтерпретація, яка робить його потрібним сьогодні. Мислитель шукає у тексті нові смисли, і навіть може допустити таку інтерпретацію, яка викривляє початковий смисл тексту, оскільки його значення поєднується із рефлексією філософа над сьогодишнім буттям [Новейший фило-софский словарь 2005, 13].

У філософській герменевтиці процес інтерпретації тексту розглядається спочатку так, що для розуміння має значення лише той текст, що викликає натхнення і для адекватного розуміння тексту необхідні знання про життя автора. Для Гайдеггера і Гадамера процес розуміння тексту є невід'ємним від саморозуміння читача. При тлумаченні йдеться про розуміння предметного змісту у тексті, і він не залежить від наших інтенцій або від інтенцій автора; відкидалися проникнення у внутрішній світ автора та уживання в історико-культурний контекст. У культурі постмодерну при аналізі тексту застосовується метод деконструкції як відновлення смислу тексту шляхом виявлення пов'язаних із ним інших смислів, інших текстів.

Одночасно з розумінням тексту, тобто мислення іншого, людина розуміє саму себе. Кожен бачить світ не таким, який він є, а таким, якими є ми самі або таким, яким ми налаштовані його бачити. Факти кожен інтерпретує залежно від власного досвіду, і всі вони отримують значення виключно в силу їх інтерпретації [Covey 2007, 27–33].

Михайлець В. А., асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Философские измерения проблемы понимания и интерпретации

В статье рассмотрена проблема понимания и интерпретации, связанная с теорией коммуникации и с философской наукой. В частности, представлено философское осмысление проблемы понимания и интерпретации с XIX в. до периода постмодернизма, а также приведены воззрения отдельных мыслителей, являющихся представителями философской герменевтики.

Ключевые слова: проблема понимания и интерпретации, философская герменевтика, герменевтический круг.

Mykhailets V. A., Postgraduate Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Philosophical Aspects of the Problem of Understanding and Interpreting

The present paper addresses the problem of understanding and interpretation relating to the communication theory and to the philosophy. The philosophical comprehension of problem of understanding and interpretation beginning from the XIXth century till the period of post-modernism is being presented. The ideas of representatives of philosophical hermeneutics are considered and diachronically classified.

Key words: the problem of understanding and interpretation, philosophical hermeneutics, hermeneutic circle.

Література:

1. *Архипова, Л. Д.* Роль інтерпретації в культурі : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.04 "Філософська антропологія, філософія культури" / Людмила Дмитрівна Архипова. – К., 2002. – 18 с.
2. *Голубовська, І. О.* Етнічні особливості мовних картин світу / Ірина Олександрівна Голубовська. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
3. *Карасик, В. И.* Языковая кристаллизация смысла / Владимир Ильич Карасик. – Волгоград : Парадигма, 2010. – 428 с.
4. *Кашкин, В. Б.* Введение в теорию коммуникации : учеб. пособие / Вячеслав Борисович Кашкин. – Воронеж : Изд-во ВГТУ, 2000. – 175 с.
5. *Кочерган, М. П.* Загальне мовознавство : підручник / Михайло Петрович Кочерган. – Вид. 2-ге, випр. і доп. – К. : Академія, 2006. – 464 с.
6. *Микешина, Л. А.* Философия познания : Проблемы эпистемологии гуманитарного знания / А. Н. Аверюшкин, Л. А. Микешина и др. – М. : Реабилитация, 2009. – 560 с.
7. *Новейший философский словарь* / [Сост. и гл. научн. ред. А.А. Грицанов] : 2-е изд., перер. и доп. – Минск : Интерпрессервис ; Книжный Дом, 2001. – 1280 с.
8. *Covey, S. R.* The Seven Habits of Highly Effective People / Stephen Richards Covey. – N. Y., 2013. – 432 p.

Стаття надійшла до редакції 13.05.14